

ГЕОСТРАТЕГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СХІДНОГО КОРДОНУ У ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ П РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Завершення Першої світової війни та проголошення незалежності Польщі започаткувало складний і довготривалий процес творення територіальних меж країни. Тема кордонів стала предметом дискусії під час численних міжнародних зустрічей, її активно обговорювали на шпальтах преси і в публіцистиці. У статті зроблено спробу аналізу поглядів військових та політиків у питанні кордонів Польщі, особливо в контексті забезпечення обороноздатності країни на сході.

Ключові слова: Польща, кордон, природні рубежі, обороноздатність, Полісся, Волинь, Східна Галичина.

Актуальність проблеми. Закінчення Першої світової війни ознаменувало появу нових самостійних держав, серед яких була і Польща. Формування кордонів, які б забезпечили належну обороноздатність країни, стало одним з ключових завдань уряду країни. Прикметно, що полякам довелось вирішувати його як дипломатичним шляхом, так і у вирі збройної боротьби. Ця тематика частково досліджувалась польськими і вітчизняними науковцями. Проте окремі аспекти надалі залишаються практично не вивченими. Йдеться у першу чергу про погляди військових, окремих громадських діячів, які залишалися поза увагою багатьох досліджень. Ця проблема потребує окремої уваги, що й обумовлює актуальність пропонованої публікації.

Історіографія та джерельна база. Основою дослідження послужили опубліковані джерельні матеріали. Йдеться головним чином про праці польських військових, вміщених на сторінках військового місячника “Белльона”, а також матеріали періодичних видань: “Кур’єр Львовські”, “Кур’єр Варшавські”, “Слово Польске” і ін. Поза тим при написанні

Мрака Ігор Богданович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історичного краєзнавства, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів.

© Мрака І.Б., 2013

статті використано окремо опубліковані праці Р. Дмовського [5], Ю. Яскольського [7], С. Щепановського [21], Т. Прус-Фашевського [13] і ін.

Ця тематика була висвітлена частково у працях вітчизняних та польських дослідників. Серед польських дослідників варто відзначити публікації Г. Батовського [4], Я. Тебінки [22], Й. Паєвського [12]. У працях вітчизняних дослідників значну увагу приділено аналізу міжнародно-політичних обставин визначення польсько-радянського кордону після закінчення війни, генезі лінії Керзона [1; 2; 3].

Наприкінці Першої світової війни Роман Дмовський, очільник Польського національного комітету, розпочав активно пропагувати ідею відродження самостійної і сильної Польщі. У липні 1917 р. він надіслав багатом впливовим на той час особам у Великій Британії та Сполучених Штатах Америки меморіал про проблеми Центральної та Східної Європи (*Problem of Central and Eastern Europe*, July 1917). У меморіалі він чи не вперше окреслив територіальні претензії Польщі. На його думку, Польща претендувала на Ковенську, Віленську, Гродненську, більшу частину Мінської і Волинську губернії та Східну Галичину [5, s. 576–577]. Розісланий меморіал отримав негативну оцінку одного з провідних експертів британського Міністерства закордонних справ – Форин Оффіс, Люїса Немера, який походив із Східної Галичини і був добре обізнаний із східноєвропейською проблематикою [12, s. 141–143].

У переддень закінчення Першої світової війни та проголошення незалежності Польщі Р. Дмовський 8 жовтня 1918 р. представив американському президенту В. Вільсону меморандум під промовистою назвою “Про територію польської держави”. Цей документ нагадував розісланий у липні 1917 р. меморіал багатом впливовим політикам США та Великої Британії. У ньому автор вкотре доводив, що майбутня Польща знаходитиметься між двома агресивними сусідами. Тому вона повинна володіти великою територією, на якій проживало б в основному населення однієї національності, що забезпечувало б країні внутрішню єдність і незалежність. Тут же автор зробив своєрідний історичний екскурс, демонструючи належність окремих територій

у минулому до Речі Посполитої, аби показати їхню значимість і аргументовано довести слушність польських територіальних претензій до Росії, Австро-Угорщини та Пруссії [5, s. 599–616].

Отож, на думку Р. Дмовського, від Росії до Польщі повинні відійти частина віленської губернії з Вільно, гродненська губернія, більша частина мінської губернії (з містами Мінськ, Пінськ), західна частина Волині аж по річку Горинь і західні повіти Поділля разом з Кам'янцем-Подільським і Проскуровим [5, s. 614]. Від Австро-Угорщини до Польщі мала перейти Східна Галичина. Відтак Р. Дмовський вважав недоцільним вимагати усі території, якими володіла Польща до 1772 р., оскільки польський елемент там був слабким.

Листопад 1918 р. став поворотним в історії багатьох держав та кардинально змінив ситуацію на сході Європи, де виникли нові держави, серед яких була і Польща. Відновлення державності Польщі поставило на порядок денний питання встановлення її кордонів. На конференції в Парижі польська делегація намагалась окреслити і обґрунтувати територіальні претензії, втім і щодо т.зв. східних кресів. Ці території Польща поступово захоплювала у війні із ЗУНР.

Польська делегація представила на розгляд конференції два меморандуми, які віддзеркалювали погляди лідерів держави на її майбутні територіальні межі. Власне ці документи стали одними з перших, в яких поляки аргументовано доводили не тільки своє право щодо “східних кресів”, але й обґрунтовували їхню значимість для політичного, соціально-економічного і культурного розвитку Польщі у майбутньому. Спроби української делегації протистояти полякам не мали успіху.

17 червня 1919 р. комісія з польських справ представила висновки своєї роботи, пропонуючи два можливі варіанти розмежування спірних територій у Східній Галичині, що згодом стали відомі як “лінія А” та “лінія Б” [4, s. 172–174]. У підсумку ці пропозиції так і не були реалізовані. Натомість 26 червня 1919 р. конференція погодилась на тимчасову окупацію Польщею східно-галицьких

теренів. 21 листопада 1919 р. Найвища Рада прийняла проект угоди, що передбачала передачу Польщі тих територій на 25 років, за умови надання їм автономії. Але завдяки зусиллям польської дипломатії її не було реалізовано. Невизначеність політико-правового статусу Східної Галичини й ідея тимчасової її передачі Польщі була сприйнята багатьма політиками та військовими як дипломатична поразка, провину за яку покладали на Романа Дмовського [8, s. 3; 18, s.1–3; 20, s. 4–6].

Власне ще під час роботи Паризької мирної конференції розпочалася дискусія щодо приналежності Східної Галичини, як і інших територій на сході, на котрі претендувала Польща. Вона тривала аж до 1923 р., коли західні уряди визнали східний кордон Польщі.

На тлі численних демаршів польської дипломатії та ще триваючої польсько-української війни на шпальтах періодики та в окремих виданнях польські військові висловлювали свої погляди щодо майбутніх територіальних меж країни. Власне тоді були опубліковані праці польського посла до сейму Анжея Морачевського [11], полковника Маріана Жеготи-Янушайтиса [26], Юзефа Яскольського [7], Станіслава Щепановського [21], генерала, а згодом і головнокомандувача польської армії та очільника Генерального штабу Владислава Сікорського [15; 16; 17], офіцера Генерального штабу Романа Умястовського [23, 24] та інших.

Однією з перших у березні 1919 р. була опублікована праця полковника Маріана Жеготи-Янушайтиса “Стратегічні кордони Польщі на сході” на сторінках військового місячника “Беллона” (“Bellona”). Він одним із перших наголосив, що, обговорюючи тему кордонів, слід пам’ятати про безпеку зі сходу. “Ми повинні пам’ятати, що російський та український схід становитиме велику силу, яка сьогодні є дезорганізована, але яка під впливом етнічних та економічних чинників при одночасному зрості культури без сумніву зорганізується... Нічого не стримає майбутньої Росії від нападу на Польщу, якщо її не стримає добре організована наша сила. Небезпека зі сходу іще довго існуватиме і без сумніву Росія і Німеччина, ці дві ворожі нам держави,

в майбутньому об'єднаються проти нас...” [26, с. 175]. Міркування автора стали своєрідним віддзеркаленням поглядів багатьох військових та політиків.

Аналіз доступних публікацій показує, що польські військові і політики пробували з'ясувати, наскільки актуальною є давня традиція встановлювати кордони вздовж природних рубежів. Водночас важливим було визначити, які природні рубежі можуть бути використані під час визначення територіальних меж країни і наскільки вони залишаються ефективними.

З-поміж низки публікацій, автори яких пробували проаналізувати значимість природних рубежів, варто відзначити публікацію офіцера Генерального штабу Романа Умястовського під назвою “Кордони політичні, природні і оборонні” (надрукована двома частинами) [24, 25]. У ній він виклав власні міркування про природні рубежі, які слугували не лише політичними кордонами, але й сприяли забезпеченню обороноздатності країни. Отож, першим, на його думку, “улюбленим природним кордоном дипломатії” віддавна слугувала річка. Проте, продовжував автор, досвід багатьох збройних конфліктів і особливо Першої світової війни довів, що ріка перестала бути ефективним природним рубежем, який можна використати для забезпечення оборони країни. Винятком могли бути ріки із заболоченими долинами і численними мочарами, які важко форсувати ворожим арміям. Але тут же автор наголошував, що людина своєю діяльністю зменшила оборонну значимість річок, осушуючи та загосподарюючи їх [25, с. 114]. Подібної думки, про втрату рікою значення природного оборонного рубежу, дотримувався ще один відомий польський теоретик Станіслав Щепановський. Він стверджував, що ріка стала важливою господарською артерією, яка притягує людей і стає все більш залюдненою. “Сучасна ріка, доступна для судноплавства, поєднана з каналами, відіграє більше об'єднуючу функцію, а не розділяє прибережні території”, – стверджував С. Щепановський [21, с. 5]. Тому автори були однастайними, що ріки можна вважати перешкодами, які не стримували, а лише на короткий час затримували наступ ворожих військ [25, с. 113–115; 21, с. 7].

Другим важливим природним рубежем, який сприяв забезпеченню обороноздатності, були гори. Але й ті, на думку Р. Умястовського, також частково втратили свою значимість. Єдиним їх позитивом залишалося те, що вони утруднювали комунікацію, обмежували швидкість пересування ворожих військ [25, s. 121]. Але щодо гір як оборонного рубежу думки авторів, якщо не розходилися, то різнилися. Так, тодішній очільник Генерального штабу Польщі Владислав Сікорський позитивно оцінював роль гір в забезпеченні оборони і наголошував, що Карпати мають “велике стратегічне значення що неодноразово підтверджувалося під час останньої війни” [16, s. 2].

І, нарешті, третім природним рубежем, що міг забезпечити ефективну оборону країни, принаймні на окремих відтинках кордону, були багністі території. П Річ Посполита була однією з країн Європи, яка володіла таким природним рубежем – Поліссям, теренами басейну Прип’яті. Стратегічну важливість басейну Прип’яті неодноразово підтверджували минулі воєнні конфлікти. Ці території забезпечували оборону середньовічних Польщі та Литви від Росії, вони мали фатальні наслідки для відступаючої армії Наполеона у 1812 р., вони вирішили долю антиросійського повстання 1830–1831 рр. [26, s. 174–180].

Зваживши усі “за” і “проти”, військові погоджувалися, що природні рубежі, зважаючи на досвід попередньої війни і розвиток воєнної техніки, практично втратили своє значення. Погоджуючись з цією тезою, М. Жегота-Янушайтіс стверджував, що військові повинні звертати увагу не стільки на окремі рубежі, скільки на стратегічно важливі території, оборонні зони, терени, що становлять для військ природну непрохідну загороду. Вони є ефективними тоді, коли простягаються на сотні кілометрів. Але тут же автор наголошував, що Польща такими територіями практично не володіла. Автор не згадував Полісся і територій басейну Прип’яті, Східної Галичини [26, s. 175–176], оскільки на момент появи публікації (березень 1919) польська армія їх не контролювала.

На противагу, серед військових існувала й інша думка. Можливо найбільшим її апологетом став Р. Умястовський,

який доводив, що втратили оборонне значення не тільки окремі природні рубежі, але й оборонні смуги, стратегічні території. Це стало наслідком розвитку воєнної техніки. На підтвердження своєї тези автор зазначав, що літаки долають відстань від кордону з Німеччиною до Варшави буквально за 30 хвилин, а від польського кордону до Берліна – за 40 хвилин. Тому, робив висновок Р. Умястовський, “людина значною мірою опанувала простір, а відтак занепало поняття стратегічних прикордонних територій і зникло поняття природніх кордонів, тобто таких, що мають оборонне значення” [25, s. 128].

Скептичне ставлення Р. Умястовського до природних рубежів не повністю поділяв згаданий вже С. Щепановський. Він стверджував, що природні чинники, які раніше призвели до встановлення натуральних та історичних кордонів, залишалися не менш дієвими. Проте, на його думку, науково-технічний прогрес і особливо розвиток воєнної техніки додавав новий чинник, з яким слід було рахуватися. Таким чинником були залізничні шляхи, які, як стверджував автор, “є першим і вирішальним чинником новітньої як економічної, так і військово-політичної історії ... вони відіграватимуть важливу роль у майбутньому [21, s. 8–9]. Проаналізувавши систему залізничних шляхів, якими володіла відновлена Польща, С. Щепановський стверджував, що Росія прагнула штучний поділ Речі Посполитої поглибити браком залізничних сполучень, створюючи тим самим комунікаційні бар’єри. Єдиним винятком став Брест-Литовськ, який, згідно з російськими планами, став своєрідним комунікаційним ключем Польщі на сході. Через те, переконаний автор, “Брест-Литовськ не тільки стратегічно панує над усією Польщею, але й є для неї першорядним та істотним комунікаційним осередком подібно до Варшави та Львова” [21, s. 9]. Тому для майбутнього країни важливим є володіти “залізницею, що поєднує польський Львів з польським Вільно, через Рівне, Сарни і Барановичі” [21, s. 9].

Поряд із залізницями С. Щепановський відзначив важливість у майбутньому річкового судноплавства. З огляду на це, для Польщі необхідним було б мати доступ до Західного Бугу, який, у випадку забезпечення судноплавства

по ньому, поєднав би східні території з Віслою і далі Балтійським морем [21, s. 9]. Відтак польські військові відзначали позитиви і негативи природних рубежів, але не були однотайними щодо принципу демаркації кордону на сході. По-друге, міжнародно-політична ситуація вказувала, що процес визначення кордонів країни буде складним і тривалим.

Зваживши усі “за” і “проти” у питанні значимості природних рубежів, польські військові і політики спробували окреслити, якими ж територіями мала володіти Польща на сході. Практично всі були однотайні у тому, що країна повинна акумулювати території, на яких вона могла б затримати противника (російські армії).

Першим, хто спробував публічно обговорити проблему встановлення східного кордону, став згаданий вже М. Жегота-Янушайтіс, причому в часі, коли тривала польсько-українська війна. Одночасно візії майбутнього кордону на сході спробували окреслити і інші автори. Вони головним чином виходили з того, що фізико-географічні умови Польщі не дозволяють створити єдиний план оборони, так як це могла зробити Чехословаччина, Італія чи Іспанія. У випадку війни театр воєнних дій на сході країни розділиться на три своєрідні фронти: північний (від Двіни аж до болотистих низин Полісся), середній (Полісся) і південний, тобто волинсько-подільський (від південної межі Полісся до румунського кордону) [16, s. 2; 7, s. 18]. При цьому найважливішими були два його відтинки – північний та південний. Розділ на північний та південний не означав, що вони будуть ізольовані. Навпаки, зв'язок між обома відтинками кордону мав забезпечуватися через залізницю (Вільно – Ліда – Барановичі – Луїнець – Сарни – Рівне) та шосейною дорогою (Слонін – Пружани – Кобрин – Ковель). Це дозволило б перекидати у випадку потреби війська з одного фронту на інший [7, s. 18].

Полісся, як зауважив М. Жегота-Янушайтіс, в загальній системі оборони на сході скорочувало фронт бойових дій на 100, а в деяких місцях майже на 300 км. Це потребувало невеликої кількості війська для оборони та виключало

можливість пересування як воєнної техніки, так і живої сили протягом цілого року [26, s. 176–177]. На додаток, якщо до Польщі відійшла б річка Горинь разом із своєю заболоченою долиною, то це разом з прип'ятськими болотами створювало добрий оборонний бар'єр [17, s. 2-3].

Друга особливість Полісся полягала у тому, що воно змушувало російське/більшовицьке командування розділяти наступаючі війська на дві групи, кожна з яких вела б відповідно наступ на північному або південному відтинку. При цьому, на чому сходилися практично усі, оборону північного фронту легше було забезпечити, оскільки там можна збудувати міцну лінію укріплень, ефективність якої засвідчила Перша світова війна [7, s. 18].

Оборона південного фронту була набагато складнішою. Найперше, як зауважували військові, для її ефективності треба, аби ця ділянка фронту органічно була пов'язана з басейном Прип'яті. Для цього необхідно, щоб Польща володіла річкою Горинь та територією з трикутником фортець Луцьк, Рівне, Дубно, які разом з Кременецькими горами вдало можна було використати, аби поєднати і забезпечити оборону Галичини у тісному зв'язку з Поліссям. Оборона південного відтинку кордону зі сходу мала б проходити по лінії, починаючи від гирла Прип'яті, вздовж річок Горинь та Збруч. При цьому, як стверджував М. Жегота-Янушайтіс, для успішної оборони, вартувало б змістити кордон на схід так, аби Польща володіла територіями між річками Горинь і Случ, Збруч та Смотрич. У такому випадку лінія оборони проходила б наступним чином: гирло Прип'яті – кордон Мінської та Київської губернії – Озери – Клесово – Забар – Бережне – р. Случ – Чернеленка – Чорний Острів – Фельштин – р. Смотрич – гирло – р. Смотрич – Дністер – кордон Галичини з 1914 р. [26, s. 179].

Тут же варто відзначити, що польські військові не піддавали сумніву приналежності Східної Галичини до Польщі. Через те для її обороноздатності вважали за потрібне змістити східніше кордон держави. Водночас вони керувалися політичними та історично-культурними чинниками, висуваючи претензії на ці території. Поза тим т. зв. східні креси мали і надзвичайно велике значення для оборони країни.

Про геостратегічне значення тих територій можна судити з праці відомого польського культурного та громадсько-політичного діяча Тадеуша Прус-Фашчевського, опублікованої напередодні Другої світової війни. Він стверджував, що Східна Галичина відіграє важливу і ключову роль в обороні країни. Вона вдало поєднана з центральними районами Польщі через т.зв. перемишльську браму, а також численні магістральні шляхи [13, s. 13].

Особливу увагу він звертав на Львів і його околиці. Тут знаходиться головний європейський вододіл, де беруть початок ріки, що впадають у Балтійське та Чорне моря. На південний схід від Львова знаходиться Поділля, порізване численними ярами, що утруднює просування ворожих військ. На півночі Поділля є важко прохідний район верхів'їв Південного Бугу. Власне на стику тих двох районів пролягав єдиний шлях зі сходу, що міг би бути використаний ворожими військами. Стратегічну важливість цього терену, як стверджував автор, розуміли ще в часи середньовіччя, чим і можна пояснити низку збудованих там оборонних укріплень. По-друге, Львів був важливим комунікаційним центром, який поєднував залізничним сполученням Бухарест і Варшаву.

Окремо автор наголошував на важливості Покуття, що знаходилося в південній частині Станіславського воєводства. Воно було важливим для Польщі як у мирний час, так і під час війни, оскільки забезпечувало безпосередній зв'язок з Румунією, відповідно Балканами і Близьким Сходом [13, s. 12-13].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що у випадку встановлення східного кордону згідно з пропонуваними польськими фахівцями проектами, його повна протяжність (північного та південного відтинків) становила б 1600 км, з яких 500 км припадало на поліські болота, 600 – вздовж великих, а 500 – вздовж малих річок.

Подібні міркування щодо майбутнього східного кордону висловлювали й інші автори. Згаданий вже Ю. Яскольський пропонував практично ідентичний проект східного кордону, що включав велику частину етнічно білоруських

земель, а також терени Полісся, т. зв. трикутник волинських фортець, усю Галичину і далі на південь, включаючи західну частину Поділля разом з Кам'янцем. Прикметно, що Ю. Яскольський не тільки не визнавав права українців до тих територій, але й трактував українців як німецьку вигадку [7, с. 7–8].

Варто відзначити, що автори представляли власні погляди в часі триваючої ще польсько-української війни і в момент невизначеності учасників конференції в Парижі у польському питанні, особливо його територіальному аспекті. 1920 рік приніс чергові випробування для молодого польської держави. Польсько-українсько-більшовицька війна завершилася невдачею для УНР, але засвідчила, що новими безпосередніми сусідами Польщі на сході будуть більшовицькі Росія та Україна. Це спонукало польський уряд прийняти радянські пропозиції про перемир'я, яке було підписано 12 жовтня. А 18 березня 1921 р. в Ризі було укладено мирний договір між Польщею та відповідно трьома радянськими республіками – Росією, Україною і Білоруссю. Стаття 2 договору містила детальний опис граничної лінії [23, с. 7–13].

Підписання Ризького договору і приєднання достатньо великих територій до Польщі означало, що серед польських політиків перемогла інкорпораційна концепція Р. Дмовського [1, с. 359]. Хоча Польща не отримала усі території про претензії, на які заявляв Р. Дмовський, а також польські військові. На північному відтинку поляки не зуміли перекопати радянське керівництво віддати їм Мінськ і території аж до середньої течії Березини. На півдні вони змушені були відмовитись від частини Поділля, разом з Кам'янцем, натомість приєднали терени східніше р. Горинь.

У цілому Ризький договір був неоднозначно оцінений у Польщі. Для одних це була велика перемога, оскільки договір “гарантував країнам Східної Європи і Балканського півострова ... незалежність і можливість мирного розвитку” [6, с. 2]. Водночас у багатьох він породжував скептицизм, непевність у його тривалості. “Більшовицька Росія є віроломною і при першій же можливості нападе на нас, при чому не переймаючись ні на хвилину Ризьким договором”, – писав автор

однієї з статей у “Слові Польським” одразу після підписання цієї угоди [14, s. 1]. Однак більшість авторів називали встановлений кордон “штучним” [27, s. 136], “абсурдним з погляду стратегічного” [10, s. 2] і “невигідним” через поступливість польської дипломатії [9, s. 32–34].

Висновки. Польсько-радянське порозуміння в Ризі дало підстави польським політикам клопотатись перед європейським політикумом визнати новий кордон і їхнє право на Східну Галичину і Волинь [2, s. 453]. Спроби західних лідерів поставити на обговорення питання приналежності Східної Галичини на Генуезькій конференції (1922) не мали успіхів. Поляки противились початку дискусії у цьому питанні, мовляв “східний кордон Польщі встановлений договором з сусідами” і є “втручанням у внутрішні справи” [19, s. 10]. Врешті польські дипломати переконали західні уряди визнати захоплення Східної Галичини і Волині, що було зроблено у березні 1923 р. Однак, як показали подальші події, він виявився не довготривалим.

1. *Верстюк В.* Ризький мирний договір 1921 р. і завершення боротьби за Українську Народну Республіку // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2011. – Вип. 6. – С. 337–366.
2. *Зашикільняк Л., Крикун М.* Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. – Львів: Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2002. – 752 с.
3. *Batowski H.* Linia Curzona a była Galicja Wschodnia // *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały.* – Warszawa, 1968. – Т. 3. – S. 172–174.
4. *Dmowski R.* Polityka polska i odbudowanie państwa. – Warszawa: Drukarnia W.L. Anczyca i Spółki, 1925. – 631 s.
5. *Galicja Wschodnia i gwarancja pokoju w Europie* // *Kurjer Warszawski.* – 1922. – 4 lutego. – № 35. – S. 2.
6. *Jaskolski J.* Granice Polski z mapą, trzema tablicami statystycznymi i polsko-niemieckim słownikiem geograf. – Lwów: Drukarnia Ignacego Jaegera, 1919. – 47 s.
7. *Hołówo T.* Czy statut Wschodniej Galicji jest do przyjęcia? // *Rząd i Wojsko.* – 1919. – 21 grudnia. – № 48–49. – S. 3–5.
8. *Konferencja Ryska a nasza granica wschodnia.* – Warszawa: Druk synów st. Niemiry, 1920. – 35 s.

9. *Michaelis J.* Reforma rolna a obrona państwa // Kurjer Warszawski. – 1923. – 5 czerwca. – № 154. – S. 2.
10. *Moraczewski J.* Granica Między Polską i Ukrainą. Studium statystyczne. – Lublin: Nakładem redakcji “Prawa Ludu” w Krakowie, 1919. – 30 s.
11. *Pajewski J.* Dwie zachodnie opinie wobec koncepcji granic państwa polskiego (1917, 1919) // Studia Historica Slavo-Germanika. – Poznań. – 1977. – № VI. – S. 139–157.
12. *Prus-Faszczewski T.* Małopolska Wschodnia a zagadnienie obronności państwa. – Warszawa: Druk Józef Jankowski i S-ka, 1939. – 36 s.
13. *Rudnicki J.* Po pokoju ryskim // Słowo Polskie. – 1921. – 26 marca. – S. 1.
14. *Sikorski Wł.* Polesie jako teren strategiczny // Bellona. – 1920. – Z. 6. – S. 409–425.
15. *Sikorski Wł.* Strategiczne granice Polski na wschodzie // Kurjer Lwowski. – 1921. – 13 maja. – № 112. – S. 2.
16. *Sikorski Wł.* Strategiczne granice Polski na wschodzie // Kurjer Lwowski. – 1921. – 15 maja. – № 114. – S. 2–3.
17. *Skwarczyński A.* Sprawa Galicji a Roman Dmowski // Rząd i Wojsko. – 1919. – 14 grudnia. – № 46–47. – S. 1–3.
18. Sprawy polskie w Genewie (Relacja posła Zaleskiego w komisji sejmowej) // Kurjer Warszawski. – 1922. – 11 maja. – № 127. – S. 10.
19. *Święcicki T.* Wobec decyzji wersalskiej w sprawie Galicji // Rząd i Wojsko. – 1919. – 7 grudnia. – № 44–45. – S. 4–6.
20. *Szczepanowski S.* Nowoczesne granice naturalne Polski. – Lwów: z drukarni M. Schmidta i s-ki we Lwowie, 1920. – 27 s.
21. *Tebinka J.* Polityka brytyjska wobec problemu granicy polsko-radzieckiej 1939–1945. – Warszawa: Neriton, 1998. – 459 c.
22. Traktat pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą. – Warszawa: Druk W. Cywińskiego, 1921. – 95 s.
23. *Umiasztowski R.* Granice polityczne, naturalne i obronne // Bellona. – 1923. – T. XI. – Z. 1. – S. 1–17.
24. *Umiasztowski R.* Granice polityczne, naturalne i obronne // Bellona. – 1923. – T. XI. – Z. 2. – S. 113–129.
25. *Żegota-Januszajtis M.* Strategiczne granice Polski na wschodzie // Bellona. – 1919. – Z. 3. – R. II. – S. 174–180.
26. *Wasilewski L.* Wschodnia granica Polski // Bellona. – 1925. – T. XVII. – R. 8. – S. 125–137.

Надійшла до редколегії 12.03.2013 р.

Рецензент: *Б.З. Якимович*, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник НЦ Академії сухопутних військ, м. Львів.

Мрака И.Б.

**ГЕОСТРАТЕГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ВОСТОЧНОЙ ГРАНИЦЫ
В ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДАХ И РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ**

Завершение Первой мировой войны и провозглашение независимости Польши дало начало сложному и долгому процессу становления границ страны. Тема границ стала предметом дискуссии во время многих международных встреч, её активно обсуждали в прессе и публицистике. В статье сделана попытка анализа взглядов военных и политиков в вопросе границ Польши, особенно в контексте обеспечения обороноспособности страны на востоке.

Ключевые слова: Польша, граница, естественные рубежи, обороноспособность, Полесье, Волынь, Восточная Галичина.

Mraka I.

**GEOSTRATEGIC IMPORTANCE OF EASTERN BORDER IN
MILITARY AND STRATEGIC OPINION OF II REPUBLIC OF POLAND**

The end of World War I and declaration of Poland's independence launched a long process of creating borders of this country. This issue became a subject of international discussions during different summit meetings and in press. The article is a try to analyze the opinions of military leaders and politicians concerning Poland's borders in the context of the country's defense in the East.

Key words: Poland, borders, natural edge, Polissia, Volhynia, Eastern Galicia.